

Witold Zdaniewicz

Kościół katolicki w Polsce a statystyka

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 1/1, 227-231

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. WITOLD ZDANIEWICZ SAC

KOŚCIOŁ KATOLICKI W POLSCE A STATYSTYKA

Na samym wstępie trzeba stwierdzić, że dzisiaj w roku 1994 Kościół katolicki w Polsce nie dysponuje pełnymi danymi statystycznymi na temat swoich instytucji i działalności. Utrudnia to oczywiście pełną, właściwą ocenę Kościoła w społeczeństwie polskim. Celem poniższych informacji jest ukazanie tego zagadnienia w przeszłości i stanu rzeczy na dzień dzisiejszy.

W drugiej Rzeczypospolitej Główny Urząd Statystyczny nie obejmował swymi badaniami stanu posiadania Kościoła katolickiego. Dane dotyczące przynależności do wyznania pochodziły ze spisów powszechnych, podawano też dane odnośnie etatów państwowych dla duchownych. Stan ilościowy duchowieństwa podawano na podstawie wykazów kościelnych.

Po roku 1945 Polska Rzeczpospolita Ludowa powołała Urząd do Spraw Wyznań, którego zadaniem m.in. było zbieranie danych statystycznych na temat stanu i działalności Kościoła katolickiego. Urząd ten przysyłał odpowiednie arkusze statystyczne do różnych instytucji kościelnych (parafie, zakony). Zbieranie tych danych miało być pomocne w prowadzeniu odpowiedniej polityki wobec Kościoła i było traktowane przez Kościół jako narzędzie ingerencji w jego sprawy.

Stąd powstała potrzeba własnej, kościelnej statystyki. I taką inicjatywę podjęło Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego (SAC). W roku 1970 zespół księży tegoż Stowarzyszenia zwrócił się do władz Stowarzyszenia o wyrażenie zgody na podejmowanie „wspólnych prac z dziedziny socjologii” (list z 24 kwietnia 1970), by tego rodzaju prace były uznane jako „jeden z działów pracy” tegoż Stowarzyszenia w Polsce. Pismem z dnia 3 maja 1970 r. prowincjał wyraża zgodę na „zaangażowanie się w prace badawcze o charakterze socjologicznym”. Na początku 1971 roku przełożony generalny Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego przesyła (via Francja) na ten cel dla polskiej Prowincji SAK trzy maszyny statystyczne. W liście zapowiadającym ich przysłanie, czytamy: „Machinae, quae constituunt donum Regiminis Generalis Societatis Apostolatus Catholici, inscriptae erunt vestro Seminario Maiori in Oltarzew”.

W piśmie prowincjała SAC z 2 kwietnia 1971 czytamy: „Uwzględniając to wszystko niniejszym ustanawiam: Biuro Badań Statystycznych przy Wyższym Seminarium Duchownym, z siedzibą w Otwocku. Zadaniem Biura Badań Statystycznych jest prowadzenie prac z zakresu statystyki Kościoła katolickiego w Polsce”. Pismo ustanawia jednocześnie kierownictwo Biura, redaktora i pracowników. „Pomoc finansową dla Biura Badań Statystycznych przez najbliższy czas daje Zarząd Prowincjalny”.

Sprowadzenie maszyn statystycznych i powołanie zespołu badań statystycznych i socjologicznych było faktem zewnętrznym i trzeba było szukać jakiejś formuły prawnej akceptującej jego istnienie. Najpierw należało to uczynić ze stroną kościelną. Pierwsze pismo Pro memoria w związku z rozpoczęciem działalności Biura Statystycznego przy Sekretariacie Episkopatu Polski przedłożył Radzie Głównej Episkopatu ks. Alojzy Orszulik jako dyrektor Biura Prasowego już w dniu 5 maja 1970 roku. *Officium Statisticae* zostało wymienione w wykazie „*Breve Compendium Informationum de Conferentiis Episcoporum*”. 7 czerwca 1971. złożono raz jeszcze Radzie Głównej

Episkopatu „Pro memoria w sprawie Biura Statystycznego przy Sekretariacie Episkopatu Polski”. W tym piśmie m.in. czytamy: „Przy Sekretariacie Episkopatu Polski istnieje Officium Statisticae. Zadaniem tego Biura jest prowadzenie stystyki kościelnej i badań społeczno-religijnych”. Na kopii tego pisma napisał własnoręcznie ks. A. Orszulik pod datą 7.6.71: „Bp Br. Dąbrowski Sekretarz Episkopatu przedłożył Radzie Głównej Episkopatu w dniu 7.VI.71, które zostało zatwierdzone. Pro memoria podpisał kard. Wyszyński”.

Fakt istnienia Biura pozwolił na przeprowadzenie pierwszej statystycznej ankiety diecezjalnej w roku 1971.

W tymże roku skierowano też pismo do Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wzwyższego, które dopiero 2 marca 1972 zawiadomiło, „iż nie stawia przeszkód sprawie utworzenia Zakładu Socjologii Religii (takiej nazwy użyto w podaniu) przy Wyższym Seminarium Duchownym Księży Pallotynów w Ołtarzewie z siedzibą w Otwocku”.

Biorąc to wszystko pod uwagę 25 marca 1972 roku prełożony polskiej prowincji SAK specjalnym dekretem eryguje Zakład Socjologii Religii przy Wyższym Seminarium Duchownym w Ołtarzewie z siedzibą w Otwocku.

Od tego czasu notuje się działalność Zakładu Socjologii Religii SAK w ścisłej kooperacji z Sekretariatem Episkopatu Polski. W roku 1972 przeprowadzono ogólnopolskie socjologiczne badanie parafii, uzyskując wypełnione ankiety od prawie wszystkich parafii w Polsce. Dane zawarte w tych ankietach posłużyły do wydania pierwszego zbioru informacji statystycznych o Kościele katolickim w Polsce za lata 1945-1972. Pomocą była również statystyczna ankieta diecezjalna. Wydano 4 zbiory informacji statystycznych o Kościele w latach: 1972, 1978, 1982 i 1987 (załącznik). Jednym z ciekawszych problemów, które można śledzić na bazie tych publikacji, to problem powołań kapłańskich i zakonnych.

Jak wspomniano, Zakład Socjologii Religii nie był związany ani z badawczymi ośrodkami katolickimi (KUL, ATK) ani z ośrodkami pozakatolickimi.

Wiadomo, że dla ukazania sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce ważne są nie tylko dane liczbowe, ukazujące Kościół jako fakt społeczny. Ważne są również socjologiczne badania religijności. Już w pierwszym etapie swojej działalności, obok wspomnianej serii statystycznej, Zakład podjął się wydawania drugiej serii pt. *Studia Socjologiczno-Religijne*. Założeniem tej serii było wydawanie monografii, czy pozycji zbiorowych dotyczących badań religijności. W ramach tej serii wydano 15 pozycji, niektóre z nich dotyczyły własnych badań (załącznik).

Zakład prowadził też, uwzględniając fakt posiadania maszyn statystycznych, pewną działalność usługową./ Dokonywano obliczeń dla prac magisterskich i doktorskich. Przy okazji warto zauważyć, że ankietę do badania religijności, przygotowaną przez ks. prof. W. Piwowarskiego, staraniem Zakładu wydano w kilkudziesięciu tyjących egzemplarzy. I dane z tej ankiety były przeważnie liczone w Zakładzie. Posiadane maszyny statystyczne (dziurkarki i sorter) nie miały takich możliwości jak dzisiejszy komputer, niemniej były dużą pomocą w opracowywaniu materiałów statystycznych i socjograficznych.

Od roku 1979 prowadzone są własne, ogólnopolskie badania religijnych paktów niedzielnich (dominantes i communicantes) we wszystkich parafiach w Polsce.

W roku 1987 przyjęto do realizacji temat: „*Rola parafii rzymsko-katolickiej w organizacji życia społecznego na szczeblu lokalnym*”. Temat przyjęto na zlecenie Centralnego Programu Badań Podstawowych: „*Rozwój regionalny - rozwój lokalny - samorząd terytorialny*” (CPBP O9.8), koordynowanego przez prof. A. Kuklińskiego (Uniwersytet Warszawski – Instytut Gospodarki Przestrzennej). Przeprowadzono ogólnopolskie badania parafii. Zespół naukowy realizujący ten temat był następujący: ks. prof. W. Zdaniewicz – kierownik tematu, ks. prof. W. Piwowarski, ks. prof. J. Mariański, dr E. Firlit, dr E. Jarmoch, mgr A. Radzko. Temat rozliczono z Instytutem Gospodarki Przestrzennej poprzez ATK. Raport końcowy z badań ukazał się w roku 1990 i był firmowany przez trzy instytucje: Uniwersytet Warszawski, Akademia Teologii Katolickiej i Zakład Socjologii Religii SAK.

W tymże roku 1987 podjęto następne badania na temat: „*Wartości religijno-moralne młodzieży polskiej*”, na zlecenie Instytutu Badań Problemów Młodzieży. Temat ten był szczegółowym tematem ogólnego tematu „*Świadomość polityczna młodzieży orz jej uwarunkowania*” (CPBP 08.18). Temat został zrealizowany w Zakładzie Socjologii Religii przez następujący zespół: ks. prof. W. Piwowarski, ks. prof. J. Mariński, ks. prof. W. Zdaniewicz, dr E. Firlit, mgr M. Busłowicz, mgr A. Radzko. Badania przeprowadzono na próbie ogólnopolskiej obejmującej 1200 osób (800 uczniów i 400 studentów). Badania zostały zakończone raportem z badań w roku 1990 a w 1991 wydano pozycję książkową pt. „*Wartości religijne i moralne młodych Polaków*” przygotowaną przez ks. J. Marińskiego i ks. W. Zdaniewicza. Temat został rozliczony między Zakładem Socjologii Religii a Instytutem Badań Problemów Młodzieży (za pośrednictwem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy).

Zakład Socjologii Religii SAK zorganizował też 3 Zjazdy Socjologów Religii w Oltarzewie (1976, 1989, 1993).

Na początku III Rzeczypospolitej zaistniała nowa sytuacja dla statystyki Kościoła katolickiego, który odtąd miał być widziany w polu badań Głównego Urzędu Statystycznego. Zakład Socjologii Religii został wyznaczony jako ogniwo pośrednie między Kościołem katolickim a Głównym Urzędem Statystycznym. I tak powstało pierwsze Porozumienie w sprawie statystyki Kościoła katolickiego, gdzie m.in. czytamy: „W związku z uzgodnieniem pomiędzy Prezesem Głównego Urzędu Statystycznego... a zastępcą Sekretarza Episkopatu Polski... zakresu i sposobu publikowania przez GUS danych statystycznych o Kościele Katolickim w Polsce i wskazaniem przez Niego Zakładu Socjologii Religii Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (SAK) jako współpracującego w tej dziedzinie z Sekretariatem Episkopatu Polski, Główny Urząd Statystyczny i Zakład Socjologii Religii SAK w dniu 29 czerwca 1990 r. w Warszawie zawarły porozumienie”...

W ramach Porozumienia m.in. czytamy: „Celem Porozumienia jest ustalenie zasad współpracy stron w przygotowaniu propozycji badań statystycznych, określenie czasu i sposobu pozyskiwania oraz opracowywania danych statystycznych o strukturze i wybranych aspektach działalności Kościoła Katolickiego w Polsce... Wszystkie dane dotyczące Kościoła Katolickiego dostarcza Zakład Socjologii Religii SAK i on jest odpowiedzialny przed Sekretariatem Episkopatu Polski za ich wiarygodność... Porozumienie ma charakter ad experimentum na okres dwóch lat... Wspólnym staraniem przygotowują a Główny Urząd Statystyczny opublikuje w roku 1991 *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce*...”

Zgodnie z tym Porozumieniem od tego czasu Zakład Socjologii Religii przygotowuje dane statystyczne na temat Kościoła katolickiego do *Rocznika Statystycznego* i *Malego Rocznika Statystycznego*. W roku 1991 został wspólnie zredagowany i wydany przez GUS *Rocznik Statystyczny – „Kościół Katolicki w Polsce 1918-1990”*.

Również w roku 1991 podjęto wspólne badania religijności w Polsce. Badania zostały sfinansowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (poprzez Katedrę Socjologii Religii ATK) i Główny Urząd Statystyczny. Powołano wspólny zespół naukowy złożony z pracowników naukowych ATK, GUS i KUL. Badania przeprowadzono na dużej próbie ogólnopolskiej 5032 osób. Zostały one opracowane przez poszczególnych członków zespołu i zostały wydane w formie publikacji książkowej przez GUS w I kwartale 1994.

Po dwuletnim okresie współpracy (ad experimentum) zawarto nowe Porozumienie w dniu 12 lutego 1993 roku. „Stronami niniejszego porozumienia – czytamy w dokumencie – są: Główny Urząd Statystyczny i Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, który przejmuje wszystkie dotychczasowe zobowiązania Zakładu Socjologii Religii w zakresie współpracy z GUS”... „Uznając za celowe i pożądane kontynuowanie współpracy w zakresie statystyki Kościoła katolickiego w Polsce, wymiany informacji, prowadzenia wspólnie badań statystyczno-socjalnych i wydawania publikacji, edukacji statystycznej oraz popularyzacji statystyki Kościoła katolic-

kiego w Polsce, Strony deklarują pogłębianie nawiązanej przed dwoma laty, kontynuowanej i rozwijającej się współpracy”...

Porozumienie zostało podpisane w Sekretariacie Episkopatu Polski przez prezesa GUS Józefa Oleńskiego i dyrektora Instytutu Statystyki Kościoła Kat. SAC ks. Witolda Zdaniewicza, „w obecności Sekretarza Episkopatu Polski”, którzy również złożyli swoje podpisy na dokumencie (ks.arbp Bronisław Dąbrowski, ks.bp Alojzy Orszulik i ks.bp Tadeusz Pieronek).

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC posiada swoją siedzibę w Warszawie (ul. Skaryszewska 12). Jest wyposażony w pracownię komputerową, posiada stały kilkuosobowy zespół pracowników a jest utrzymywany całkowicie przez Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego.

Jak już wspomniano, Instytut w zakresie gromadzenia statystyki kościelnej nie jest związany z żadną uczelnią ani inną instytucją pozakościelną, jest zależny tylko od Sekretariatu Episkopatu Polski. Gromadzenie i analizę zebranych materiałów statystycznych wykonuje dla wewnętrznych potrzeb Kościoła w Polsce, który sam określa zakres i formę publikacji tych danych.

STATYSTYKA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W POLSCE

1. *Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce*. (stan na dzień 30 X 1971 r.) oprac. A. Orszulik, E. Winklarz, W. Zdaniewicz. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1975
2. *Kościół Katolicki w Polsce 1945-1972. Duchowieństwo i wierni, miejsca kultu, życie religijne*, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1978
3. *Kościół Katolicki w Polsce 1945-1978. Duchowieństwo i wierni, miejsca kultu, zgromadzenia zakonne*, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAK. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1979 (wersja polska, angielska i francuska)
4. *Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1979*, pod red. ks. A. Orzulika SAK i ks. W. Zdaniewicza SAK. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1980
5. *Statystyka Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Polsce 1945-1982. Druga wizyta Jana Pawła II w Polsce 16-23 VI 1983*. Pallottinum. Poznań 1982
6. *Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1985*. Stan na dzień 1 IX 1985r., oprac. ks. A. Orszulik SAK, ks. W. Zdaniewicz SAK. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1985
7. *Kościół Katolicki w Polsce 1987*, oprac. ks. W. Zdaniewicz SAC. Pallottinum. Poznań – Warszawa 1989
8. *Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce*. Stan na dzień 1 I 1991 r., oprac. ks. A. Orszulik SAK, ks. W. Zdaniewicz SAK. Pallottinum. Warszawa 1992
9. *Wykaz Parafii w Polsce (według województw) stan na 1.I.1992*, redakcja naukowa ks. bp.A. Orszulik SAC, ks. W. Zdaniewicz SAC. Pallottinum. Warszawa 1993

STUDIA SOCJOLOGICZNO-RELIGIJNE

1. *Z badań nad religijnością polską. Studia i materiały*, praca zbiorowa, red.: ks. W. Piwowarski i ks. W. Zdaniewicz SAK, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1986
2. J. Mariański, *Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie plockim w warunkach industrializacji (1967-1976)*, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1984
3. *Religiousness in the Polish society life (chosen problems)*, red.: W. Zdaniewicz SAC, Pallottinum, Warszawa 1981
4. J. Baniak, *Sociologia religii i religijności, Bibliografia prac polskich i przekładów obcych za lata 1929-1979*, Pallottinum, Warszawa 1981

5. *Religia i życie społeczne*, praca zbiorowa, red.: ks. W. Zdaniewicz SAK, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1981
6. *Religion and social life*, edited by W. Zdaniewicz SAC, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1981
7. J. Mariański, *Socjologia moralności. Wprowadzenie i bibliografia prac polskich 1946-1986*, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1986
8. R. Dzwonkowski, *Polska opieka religijna we Francji 1909-1939*, Pallottinum, Poznań – Warszawa 1988
9. T. Taras, *Polonia w Detroit*, Pallottinum, Warszawa 1989
10. W. Zdaniewicz, *Some Questions of polish religiosity in the 1980*, Pallottinum, Warszawa, 1989
11. W. Piwowarski, W. Zdaniewicz, *Religijność polska w świetle badań socjologicznych*, Pallottinum, Warszawa 1990
12. E. Firlit, E. Jarmoch, K. Rosa, W. Zdaniewicz, *Rola parafii rzymsko-katolickiej w organizacji życia społecznego na szczeblu lokalnym*, Pallottinum, Warszawa 1990
13. J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Pallottinum, Warszawa 1991
14. *Religia w dobie przelomu w Polsce*, red. L. Adamczuk, Pallottinum, Warszawa 1991
15. *Troska Kościoła o rodzinę w Polsce*, praca zbiorowa, red.: Teresa Kukołowicz, Pallottinum, Warszawa 1992